

การฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาคนสี่กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร¹

Local Wisdom and Language Revitalization: A case study of four ethnic groups in Sakon Nakhon Province

กุมารี ลาภอารณ์
ศิริเพ็ญ อึ้งสิทธิพูนพร

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอผลการศึกษา เรื่องการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของคนสี่กลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งประกอบไปด้วย กลุ่มโซ่ (ทะวืง) ภูไท ญ้อ และลาว ใน ตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร ผลจากการศึกษาพบว่า กระบวนการฟื้นฟูภาษาดังกล่าว สามารถฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ดีและอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ปัจจัยหลัก 2 ประการที่ทำให้ทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์นี้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข คือ 1) การฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทำให้พวกเขามีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน มีการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาร่วมกัน 2) การอยู่ร่วมกันของคนสี่กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีมาในอดีต สะท้อนให้เห็นจากประวัติศาสตร์ที่มีถิ่นกำเนิดมาจากประเทศลาว นอกจากนี้ยังมีนิทาน และคำสอนที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นพี่น้อง แม้จะมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่มีความแตกต่าง มีลักษณะโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ แต่ทั้งสี่กลุ่มมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความเคารพและให้เกียรติกัน

คำสำคัญ: พหุภาษาและพหุวัฒนธรรม ชุมชนคนสี่เผ่า การฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

Abstract

This article presents the findings of a study on local wisdom and language revitalization using a community-based research approach with four ethnic groups (So thavuong, Phuthai, Nyo and Lao) at Pathumwapi sub-district, Songdao district, Sakon-Nakhon province. The results revealed that these ethnic groups coexist happily and have revived a good relationship among members of the community. Two main factors were found that enabled these four ethnic groups to live in peace together: 1) the community-based research for local wisdom and language revitalization offered them an opportunity to discuss and exchange ideas and then solve common problems together; 2) the four ethnic groups had traditionally coexisted in the past which is reflected in their history. They all

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “การฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤต ปี พ.ศ. 2553” ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

originated in Laos and their folktales and local teachings both indicate an historical relationship. Although their way of life, culture, and prominent identities are different, these four ethnic groups are interdependent, respect and honor each other.

Keywords: multilingual and multicultural, four ethnic groups in the community, local wisdom and language revitalization, community-based research

1. บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมแห่งความหลากหลาย เต็มไปด้วยผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ ภาษา และ วัฒนธรรม ซึ่งมีความสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ทั้งของประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านที่อพยพโยกย้าย เข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย พร้อมกับนำเอาวัฒนธรรมมาด้วย กระทั่งในยุคการสถาปนา “พระราชรัฐไทย” (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2557) ทำให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจ ซึ่งเกิดจากนโยบายหลักของ ภาครัฐ จนกลายเป็นวาทกรรม “ความเป็นไทยแบบเชิงเดี่ยว” กลายเป็นเครื่องมือในการแบ่งชนชั้นทาง วัฒนธรรม ทำให้วัฒนธรรมย่อย หรือวัฒนธรรมท้องถิ่นถูกลดอำนาจลง โดยมองวัฒนธรรมในลักษณะที่ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สูงส่ง ดิงาม (สุริชัย หวันแก้ว และกนกพรณ อยู่ชา, 2552) ดังจะเห็นได้จากใน ยุคหนึ่งทีนโยบายการศึกษา ห้ามเด็กนักเรียนพูดภาษาถิ่นในโรงเรียน ภาษาไทยถือเป็นภาษาประจำชาติ การรำไทย ถือเป็นศิลปะการแสดงประจำชาติ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ทำให้กลุ่มคนเกิดความแบ่งแยก เกิด ความรู้สึกกลายเป็นคนอื่น ถูกแบ่งว่าเป็นพวกเขา และ พวกเรา เกิดความไม่เท่าเทียม ไม่เข้าใจกัน จน กลายเป็นความขัดแย้งในที่สุด

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมไทยจะเต็มไปด้วยความหลากหลายของเชื้อชาติ ภาษาและวัฒนธรรม แต่ด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ได้ทำให้เกิดทุนผูกขาดข้ามชาติ ไร้รัฐ ไร้พรมแดน และวัฒนธรรม ผูกขาดข้ามชาติไร้พรมแดน หรือที่เรียกกันว่า McDonaldization ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เองที่ส่งผลให้ เกิดปฏิกิริยาตอบโต้จากชาติต่าง ๆ โดยเฉพาะชาติที่ตกเป็นเหยื่อของกระแสโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดกระแส “ท้องถิ่นนิยม” ที่ลุกขึ้นมาปกป้องวัฒนธรรมแห่งชาติและผลประโยชน์ของชาติ รวมทั้งกลุ่มตัวแทน วัฒนธรรมต่าง ๆ ได้ลุกขึ้นมาเรียกร้องให้รัฐยอมรับและนำหลักการเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมมา เป็นหลักพื้นฐานในการปกครองและการกำหนดนโยบายสาธารณะ เพราะประเทศหรือชาติหนึ่ง ๆ ประกอบไปด้วยวัฒนธรรมอันหลากหลาย ทั้งชาติพันธุ์ เพศสถานะ และชนชั้นในสังคม อาจกล่าวได้ว่าการ ใช้มนทัศน์เรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม ถือเป็นประเด็นหลักที่ใช้ในการต่อสู้ ต่อรอง และต่อต้าน กระแสโลกาภิวัตน์ (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, 2552)

ในตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร มีกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่อาศัยอยู่ร่วมกันมาแต่ดั้งเดิม ประกอบด้วย กลุ่มโซ่ (ทะเวียง) ภูไท ญ้อ และลาว โดยมีประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีร่วมกัน แต่ด้วยความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2500 ที่เริ่มมีกระแสการเข้ามาของกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ ทำให้ชาวบ้านที่ไม่มีความรู้เรื่องการเมืองต่างหวาดกลัว ส่งผลให้การพบปะ สัมผัสกันภายในชุมชนลดลง ภายหลังจากเหตุการณ์คอมมิวนิสต์สงบลง ก็เข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ คนในชุมชนต่างทำมาหากิน นอกจากการปลูกข้าวสำหรับบริโภคภายในครัวเรือนแล้ว ชุมชนส่วนใหญ่ยังหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปลูกยางพารา เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว นอกจากนี้คนวัยแรงงานในชุมชน ยังออกไปหางานทำภายนอกชุมชนมากขึ้น ถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประเพณี วัฒนธรรม ดั้งเดิมที่เข้มข้น ได้เจือจางลงตามไปด้วย ทำให้ความรู้สึกถึงความเป็นพี่น้องของทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีมาแต่ดั้งเดิม หลงเหลืออยู่ในวัยผู้ใหญ่ หรือวัยผู้สูงอายุเท่านั้น

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2553-2558 ทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ได้มีการทำงานร่วมกันเพื่อการฟื้นฟูภาษา และภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง ในรูปแบบการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้ทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ได้กลับมาพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง ทำให้เกิดความใกล้ชิด ความมีน้ำหนึ่งน้ำใจเดียวกันที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนร่วมกัน รวมทั้งยังเป็นพื้นที่และโอกาสที่จะทำให้ทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ได้แสดงความเป็นอัตลักษณ์ ตัวตนให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และยังสามารถสร้างความภาคภูมิใจให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองได้อีกด้วย

บทความเรื่อง “การฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาคนสี่กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร” เป็นผลจากการสังเคราะห์ผลการวิจัยด้านการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมกับชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ โดยผ่านการทำงานวิจัยในรูปแบบโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤต ภายใต้งานของศูนย์ศึกษาและฟื้นฟูภาษา-วัฒนธรรมในภาวะวิกฤต สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถดำเนินงานวิจัยได้ประสบผลสำเร็จ จากการทำงานร่วมกับชุมชนดังกล่าว ทำให้ผู้เขียนได้มีประสบการณ์ และสัมผัสถึงการดำเนินงานร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสี่กลุ่ม พร้อมกับได้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีงามฉันทญาติมิตรของชุมชนแห่งนี้

บทความนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอผลการศึกษา เรื่องการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของคนสี่กลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งประกอบไปด้วย กลุ่มโซ่ (ทะเวียง) ภูไท ญ้อ และลาว ใน ตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร โดยแสดงให้เห็นว่ากระบวนการฟื้นฟูภาษาดังกล่าว

สามารถฟื้นฟูความสัมพันธ์อันดี และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยมีปัจจัยสำคัญคือ การฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และการอยู่ร่วมกันในอดีตของทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ในประเด็นประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม และนิทาน คำสอน

2. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดการทำงานฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาเพื่อท้องถิ่น ภายใต้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และแนวคิดสังคมพหุวัฒนธรรมนำมาใช้ในการวิเคราะห์บทความเพื่อแสดงให้เห็นว่าชุมชนที่ประกอบด้วยสี่กลุ่มชาติพันธุ์สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้อย่างไร และมีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้พวกเขาสามารถอยู่ร่วมกันได้รวม ทั้งยังทำให้ผู้อ่านเข้าใจกระบวนการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการสร้างความสัมพันธ์อันดีของชุมชนแห่งนี้

2.1 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นคืออะไร

เมื่อกล่าวถึงงานวิจัย คนส่วนใหญ่เชื่อว่า การทำงานวิจัย หรือการสร้างความรู้ เป็นเรื่องของ “นักวิชาการ” หรือผู้เชี่ยวชาญในแต่ละศาสตร์ สาขา และเป็นผู้ที่จบการศึกษาระดับสูงจึงจะสามารถทำงานวิจัยได้ ส่วนบทบาทของชาวบ้านมักจะเป็นผู้ให้ข้อมูลเท่านั้น ซึ่งหลายครั้งพบว่า เรื่องที่นักวิจัยทำมักไม่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน อีกทั้งข้อสรุปของนักวิชาการมักจะไม่เป็นรูปธรรมพอที่จะนำไปใช้ได้ ในขณะที่ชาวบ้านเป็นผู้รู้ปัญหาดีกว่า คิดได้เอง แต่ไม่เป็นระบบ ไม่เชื่อมโยง ขาดข้อมูลประกอบการทำงาน การแก้ปัญหาจึงได้ผลเพียงชั่วคราว ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิด วิธีการวิจัยที่เรียกว่า “**งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น**” (Communities-Based Research: CBR) (กชกร ชินะวงศ์, 2548)

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2541 โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีเป้าหมายในการทำให้ชุมชนท้องถิ่นได้เรียนรู้ และได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง เพื่อให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน และก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างมีแบบแผนในชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็น “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” ของการวิจัย ซึ่งหมายถึง การเน้นให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมในกระบวนการวิจัย ได้เรียนรู้ ได้ผลงานและมีความชำนาญขึ้น ช่วยยกระดับการแก้ปัญหา ตลอดจนสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาในท้องถิ่นได้เหมาะสม

2.2 แนวคิดการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กระบวนการวิจัยนี้ หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบคำถามหรือความสงสัยบางอย่าง โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหาข้อมูลก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการวางแผนการทำงานบนฐานข้อมูล และระหว่างลงมือทำ จะวิเคราะห์ความสำเร็จ

และอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดจึงสามารถสรุปทริเียน เพื่อตอบคำถามที่ตั้งไว้ โดยทั้งหมดนี้ทำโดยผู้สงสัย หรือชุมชนนั่นเอง (กชกร ชินวงษ์, 2548)

เครื่องมือที่ใช้ในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ส่วนใหญ่คือ การประชุม เสวนา ถกเถียง ตั้งแต่การตั้งประเด็น การหาข้อมูล การตัดสินใจ การลงมือทำ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ทุกขั้นตอนผู้เป็นเจ้าของปัญหาใช้เวทีเพื่อการพูดคุยให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วม รวมถึงกลุ่มคนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในชุมชน เช่น ครู อบต. เพื่อร่วมกันใช้ปัญญา และใช้กระบวนการที่เป็นระบบในการแก้ปัญหาอย่างได้ผล

วิธีการดังกล่าว สกว. ยอมรับว่าเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่มองว่าเป็นการสร้างความรู้ในตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่นมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลอง มีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ

ผลที่เกิดจากการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะทำให้เกิดผลลัพธ์ ได้แก่ เกิดความรู้ขึ้นในท้องถิ่น และเป็นประโยชน์กับท้องถิ่นโดยตรง เกิดกระบวนการเรียนรู้ โดยคนในท้องถิ่นทำงานได้ดีขึ้น และเกิดกลไกหรือองค์กรในชุมชนที่จัดการสานงานต่อไป ทั้งนี้จะทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ได้ จำเป็นต้องมี “พี่เลี้ยง” คอยสนับสนุน คอยเชียร์ และช่วยเหลือให้การดำเนินงานเกิดผลสำเร็จ (กาญจนา แก้วเทพ, 2533)

เมื่องานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นงานวิจัยที่ทำให้คนในชุมชนมีบทบาทสำคัญในการวิจัย เพื่อตอบโจทย์ หรือแก้ปัญหาของตนเองด้วยตนเอง ดังนั้นการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงหมายถึง การที่ชุมชนเจ้าของภาษาได้ลุกขึ้นมาฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยตนเอง โดยมีทีมพี่เลี้ยงเป็นผู้คอยทำหน้าที่ดูแล ติดตาม และหนุนเสริม ให้การดำเนินงานวิจัยเกิดผลสำเร็จตามเป้าหมาย

ศูนย์ศึกษาและฟื้นฟูภาษา-วัฒนธรรมในภาวะวิกฤต ได้ดำเนินการเพื่อศึกษา พัฒนา และฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤตอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 และได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ให้เป็นศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤต (เชิงประเด็น) เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนชาติพันธุ์ดำเนินกิจกรรมการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมของตนเองในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548-ปัจจุบัน ทำให้มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจำนวน 26 กลุ่ม แบ่งเป็นกลุ่มภาษาที่อยู่ในภาวะวิกฤต จำนวน 13 กลุ่ม กลุ่มภาษาตามแนวชายแดน จำนวน 13 กลุ่ม และชุมชนพหุภาษาและวัฒนธรรมอีก 2 พื้นที่

อาจสรุปได้ว่า ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีภาษาอยู่ในภาวะวิกฤต ทั้งวิกฤตทางด้านภาษาและวิกฤตทางด้านอัตลักษณ์ มีกระบวนการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองโดยผ่านการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทำให้เกิดรูปแบบการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การพัฒนาระบบตัวเขียน การ

สร้างสรรค์วรรณกรรมท้องถิ่น การฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านระบบโรงเรียน การศึกษาบันทึกและเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ซึ่งกระบวนการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว ได้ยึดหลักการตามแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ผ่านการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ ทำให้ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์หรือเจ้าของภาษาเกิดความภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง มีความกล้าในการพูดภาษาของตนเองมากยิ่งขึ้น ไม่อายที่จะบอกว่าตนเองเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด

ผู้เขียนใช้แนวคิดการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในการวิเคราะห์ การทำงานฟื้นฟูภาษาฯ ร่วมกันของชุมชนที่ประกอบด้วยสี่กลุ่มชาติพันธุ์ สามารถฟื้นฟูความสัมพันธ์ของพวกเขากลับมาได้อย่างไร

2.3 แนวคิดสังคมพหุวัฒนธรรม

มนทัศน์เรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน เป็นมนทัศน์ที่เสนอขึ้นมาในฐานะคู่ตรงข้ามกับมนทัศน์อีกชุดหนึ่ง เช่น ความหลากหลาย-ความเป็นหนึ่งเดียวกัน ความต่าง-ความเหมือน ความเป็นท้องถิ่น-ความเป็นสากล พหุลักษณะ-พหุนิยม-เอกลักษณะ เอกรูป-ท้องถิ่นนิยม-โลกาภิวัตน์

เมื่อพิจารณารอบคู่ขัดแย้งนี้จะเห็นได้ไม่ยากว่า ประเด็นเรื่อง “ความหลากหลายทางวัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการตอบโต้กระแสความคิดหลัก โดยเฉพาะกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระแสหลักของโลกในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, 2552)

ในโลกตะวันตก ประเทศสหรัฐอเมริกาถือเป็นผู้นำทางความคิดในเรื่องพหุวัฒนธรรมนิยม เริ่มจากการที่กลุ่มผู้อพยพจากอังกฤษได้ทยอยกันมายังทวีปที่ค้นพบใหม่นี้ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 จนกลายเป็นกลุ่มครอบงำในทวีปอเมริกาเหนือ จนประมาณก่อนหน้าปี ค.ศ. 1890 ผู้อพยพส่วนใหญ่มาจากยุโรปเหนือและยุโรปตะวันตก นอกจากสหราชอาณาจักรแล้ว ยังมีพวกที่มาจากเยอรมัน กลุ่มสแกนดิเนเวีย และสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อใกล้เข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้มีผู้อพยพจากทวีปยุโรปประหลาดใหม่ จึงทำให้เกิดความรู้สึกแบ่งแยกแยะระหว่าง ผู้อพยพเก่า กับผู้อพยพใหม่ (ชูพินิจ เกษมณี, 2555)

ในช่วงเวลานั้นอุดมการณ์แห่งการผสมกลมกลืน (Assimilationist Ideology) ได้ถูกสะท้อนภาพออกมาในบทละครเรื่อง “หม้อหลอมรวม” (The Melting Pot) ซึ่งประสบความสำเร็จในการสร้างภาพแผ่นดินที่มีผู้คนหลากหลายเผ่าพันธุ์ มาผสมผสานกันกลายเป็นคนใหม่ที่ยิ่งใหญ่มากกว่าเดิม แต่ข้อเท็จจริงคือวัฒนธรรมของผู้อพยพอื่น ๆ ถูกกดลงไปนอนอยู่กันหม้อ อย่างไรก็ตามมีนักคิดบางคนปฏิเสธอุดมการณ์แห่งการผสมกลมกลืนเพื่อปกป้องสิทธิของบรรดาผู้อพยพกลุ่มต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา โดยให้เหตุผลว่าประชาธิปไตยทางการเมืองย่อมหมายถึงประชาธิปไตยทางวัฒนธรรมด้วย คนกลุ่มอื่น ๆ ย่อมหมายถึงประชาธิปไตยทางวัฒนธรรมด้วย คนกลุ่มอื่น ๆ ย่อมมีสิทธิรักษาวัฒนธรรมของตนไว้ด้วยเหมือนกัน จึงได้

เสนอภาพ “ซามสลัด” (Salad Bowl) เพื่อสะท้อนให้เห็นลักษณะเด่นเฉพาะทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมอเมริกาที่ต่างก็มีส่วนเสริมสร้างสังคมโดยรวม พวกนักคิดเหล่านี้จึงใช้คำว่า “พหุนิยมทางวัฒนธรรม” (Cultural Pluralism)

อย่างไรก็ตาม มีผู้โต้แย้งว่าแนวคิดในการส่งเสริมอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มศาสนาที่แตกต่างกันจะนำไปสู่การสร้างความแตกแยกขึ้นในสังคมใหญ่ และมักจะยกตัวอย่างของการแตกตัวเป็นประเทศเล็กในกลุ่มยุโรปตะวันออก และการจับอาวุธขึ้นสู้ของชนชาติส่วนน้อยที่เกิดขึ้นในบางประเทศ ดังนั้นพวกเขาจึงยืนยันเรื่องการหลอมรวมคนในชาติให้เป็นหนึ่งเดียวกันเพื่อหลีกเลี่ยงความแตกแยกดังกล่าว ซึ่งเราจะพบว่ารากเหง้าของปัญหาเหล่านี้มักเกิดขึ้นจากความรู้สึกของความไม่เท่าเทียม ทั้งในเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ทั้งด้านการเข้าถึงถึงทรัพยากร การขาดสิทธิและอำนาจในการเลือกทางเดินชีวิตของตนเอง และการถูกปฏิบัติที่ทำให้เกิดการสูญเสียศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ดังนั้นภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว การกดดันด้วยนโยบายผสมกลมกลืน หรือการกดดันให้รักษาสภาพความเป็นคนอื่นไว้ ย่อมนำไปสู่ผลในทางลบได้เช่นเดียวกัน (ซูพินิจ เกษมณี, 2555)

Bhikhu Parekh (อ้างในซูพินิจ เกษมณี, 2555) กล่าวว่า ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมทันสมัยมีหลายรูปแบบ ที่พบมากที่สุดได้แก่

รูปแบบที่ 1 สมาชิกมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมโดยทั่วไป แต่ยังคงมีความเชื่อและการปฏิบัติในบางส่วนที่แตกต่างออกไป เช่น ชาวเกย์ หญิงรักร่วมเพศ หรือวิถีชีวิตในแบบของตนเอง เช่น ชาวประมง ชาวเหมือง Parekh เรียกูปแบบนี้ว่า “ความหลากหลายของวัฒนธรรมย่อย (subcultural diversity)”

รูปแบบที่ 2 สมาชิกบางส่วนในสังคมมีความคิดเชิงวิพากษ์ต่อหลักการหรือค่านิยมร่วมของวัฒนธรรมที่เป็นอยู่ และแสวงหาการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม เช่น กลุ่มสิทธิสตรี กลุ่มนักเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม พวกเขาเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมย่อย Parekh เรียกูปแบบนี้ว่า “ความหลากหลายทางมุมมอง (perspectival diversity)”

รูปแบบที่ 3 เป็นชุมชนที่มีสำนึกในตนเองและมีการจัดองค์กรที่ดี และมีวิถีชีวิตตามระบบความเชื่อและการปฏิบัติที่แตกต่างเป็นของตนเอง เช่น กลุ่มผู้อพยพใหม่ ชุมชนชาวยิว ยิปซี และกลุ่มวัฒนธรรมที่อยู่กันเป็นพื้นที่ เช่น ชนเผ่าพื้นเมือง Parekh เรียกูปแบบนี้ว่า “ความหลากหลายทางชุมชน (communal diversity)”

จะเห็นได้ว่ามโนทัศน์เรื่องความหลากหลาย ในกระแสความคิดใหม่มองว่า ควรส่งเสริมลักษณะของความหลากหลายที่เป็นอยู่จะต้องอาศัยกระบวนการที่ผ่านการฝึกฝนลักษณะนิสัย ในการอดทนและ

ยอมรับความแตกต่าง นำไปสู่การให้ความเคารพในความแตกต่างเหล่านั้นอันสอดคล้องกับหลักการของความเท่าเทียม

ดังนั้นผู้เขียนจึงใช้แนวคิดสังคมพหุวัฒนธรรม มาร่วมวิเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นว่าชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างไร และมีปัจจัยอะไรบ้างที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

3. บริบทชุมชน ตำบลพุมวาปี

ในตำบลพุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร ประกอบด้วย 12 หมู่บ้าน จากการสำรวจปี พ.ศ. 2555 มีจำนวนประชากรประมาณ 6,100 คน (สีลา สีดาติษฐ์, 2556) มีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกัน 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มโซ่ (ทะวืง) ญไท ญ้อ และลาว โดยกลุ่มโซ่ (ทะวืง) อาศัยอยู่บริเวณบ้านหนองแวง บ้านหนองม่วง และบ้านหนองเจริญ กลุ่มญ้อ ส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณบ้านหนองแวง และบ้านดงสร้างคำ กลุ่มญไท ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่บริเวณบ้านพุมวาปี บ้านโนนสว่าง และบ้านท่าวัด ส่วนกลุ่มลาวอาศัยอยู่บริเวณบ้านถ้ำตัว บ้านทรายทอง บ้านบ่อแกน้อย และบ้านบ่อแกใหญ่

ชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ทำสวน ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพหัตถกรรม เช่น การทอเสื่อ การทอผ้า นอกจากนี้ส่วนใหญ่ยังนับถือศาสนาพุทธ รวมทั้งยังคงมีพิธีกรรม ความเชื่อที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ เช่น พิธีการเลี้ยงผีปู่ตาของชาวโซ่ (ทะวืง) ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ซึ่งชาวโซ่ (ทะวืง) เชื่อว่าจะทำให้มีชีวิตอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ แหล่งน้ำธรรมชาติ ประกอบด้วย ลำน้ำ ลำห้วย จำนวน 6 สาย บึง หนอง และอื่น ๆ จำนวน 14 แห่ง รวมทั้งยังมีทรัพยากรป่าไม้ในเขตป่าสงวน และเขตอุทยานแห่งชาติ ภูผาเหล็กที่อุดมสมบูรณ์

จะเห็นได้ว่าชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสี่กลุ่ม อาศัยอยู่ภายในตำบลเดียวกัน แต่ละกลุ่มอาศัยกระจายอยู่ในแต่ละหมู่บ้าน รวมทั้งมีการแต่งงานข้ามกลุ่มกัน ส่วนในด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม เป็นลักษณะสังคมชนบทที่มีวิถีการผลิตในระบบเกษตรกรรม และยังคงมีการดำรงรักษาประเพณี และพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ รวมทั้งยังมีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์อีกด้วย

4. การฟื้นฟูภาษา และภูมิปัญญาท้องถิ่น “ชุมชนสี่กลุ่มชาติพันธุ์”

การฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ใน ตำบลปทุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร เริ่มจากกลุ่มโซ่ (ทะวืง) เป็นกลุ่มภาษาที่อยู่ในภาวะวิกฤต² แล้วจึงขยายไปยังกลุ่มภูไท ญ้อ และ ลาว โดยผ่านการทำงานในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น และการได้รับการสนับสนุนงานด้านวิชาการจากนักวิชาการและนักวิจัยจากศูนย์ศึกษาและฟื้นฟูภาษา-วัฒนธรรมในภาวะวิกฤต สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งได้ทำงานร่วมกับชุมชน ประยุกต์ใช้องค์ความรู้ด้านวิชาการเพื่อการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการทำงานฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด (กุมารี ลาภอาภรณ์ และคณะ, 2559)

การทำงานฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2548-2558 จำนวน 5 โครงการ โดยเริ่มจากการทำงานของกลุ่มโซ่ (ทะวืง) จำนวน 3 โครงการ หลังจากนั้นชาวโซ่ (ทะวืง) ได้มีแนวคิดในการทำงานร่วมกับกลุ่มภูไท ญ้อ และลาว ที่อยู่ใน ตำบลปทุมวาปีด้วยกัน โดยเริ่มจากการชักชวน เพื่อพูดคุยและร่วมหารือ เพื่อค้นหาประเด็นที่มีความต้องการและเกิดประโยชน์ต่อชุมชนร่วมกัน จึงได้นำไปสู่การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นร่วมกันอีกจำนวน 2 โครงการ มีรายละเอียดดังนี้

1) โครงการ “การอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษา ประเพณี วัฒนธรรมของชาวไทยโซ่ (ทะวืง) ตำบลปทุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร” (เทวี โคตรสระ และคณะ, 2548) โครงการนี้เป็นการทำงานฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการพัฒนาภาษาท้องถิ่น นับเป็นขั้นตอนแรก ของการทำงานฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น กล่าวคือ จำเป็นต้องมีการสร้างระบบเขียนภาษาโซ่ (ทะวืง) โดยใช้ตัวอักษรไทยแทนเสียง 1 ตัว แทน 1 เสียง เพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการบันทึกภาษา และองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง ทำให้เกิดระบบเขียนพยัญชนะต้น ตัวสะกด และสระ ซึ่งเป็นกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างนักภาษาศาสตร์ และชุมชนเจ้าของภาษา เมื่อได้ระบบเขียนภาษาโซ่ (ทะวืง) แล้ว ขั้นต่อไป คือ การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อฝึกให้เกิดนักเขียนชุมชน เพื่อให้ชุมชนเจ้าของภาษาสามารถใช้ระบบ

² กลุ่มโซ่ (ทะวืง) เป็นกลุ่มที่มีผู้พูดภาษาโซ่ (ทะวืง) ได้ประมาณ 1,000 คน ส่วนมากเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ ส่วนกลุ่มเด็กและกลุ่มเยาวชนส่วนใหญ่แทบจะพูดภาษาโซ่ (ทะวืง) ไม่ได้เลย รวมทั้งยังมีการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้ภาษาโซ่ (ทะวืง) ถูกภาษาอื่นกลืนไปอีกระดับหนึ่ง (สุวิไล เปรมศรีรัตน์และคณะ, 2547)

เขียนได้อย่างมั่นใจ และถูกต้อง โดยเริ่มจากการฝึกเขียนคำศัพท์ ประโยค บทสนทนา นิทาน เรื่องเล่า และนำไปสู่การบันทึกองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ

นอกจากนี้ในการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของชาวโซ่ (ทะวืง) ยังได้ทำการสำรวจสถานการณ์ทางภาษาของชาวโซ่ (ทะวืง) โดยชุมชนได้ใช้เครื่องมือเป็นแบบสอบถามในการสำรวจสถานการณ์ทางภาษา ด้านความสามารถในการฟัง-พูด ภาษาโซ่ (ทะวืง) การใช้ภาษาโซ่ (ทะวืง) เพื่อการสื่อสารในชีวิตประจำวัน รวมทั้งยังถือเป็นการสำรวจความคิดเห็น และความต้องการในการอนุรักษ์ภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวโซ่ (ทะวืง) อีกด้วย

กระบวนการเหล่านี้ เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนัก และเกิดความตื่นตัวในการทำงานฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ นอกจากนี้ผลจากการทำระบบเขียนภาษาโซ่ (ทะวืง) ด้วยตัวอักษรไทยจากโครงการวิจัยดังกล่าว ได้นำไปสู่การทำคู่มือระบบเขียนภาษาโซ่ (ทะวืง) อักษรไทย ที่ได้รับการรับรองจากราชบัณฑิตยสภา โดยผ่านการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนเจ้าของภาษา นักวิชาการด้านภาษาศาสตร์ และราชบัณฑิตยสภา ทำให้เป็นที่ยอมรับและมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

2) โครงการ “แนวทางการพัฒนาภาษาโซ่ (ทะวืง) จากชุมชนเข้าสู่ระบบโรงเรียน ตำบลปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร” (ประมงค์ สุขิน และคณะ, 2550) โครงการนี้เป็นการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวโซ่ (ทะวืง) ด้านการศึกษา ซึ่งเป็นการต่อยอดโครงการจัดทำเครื่องมือบันทึกภาษา กล่าวคือ เมื่อได้เครื่องมือบันทึกภาษา โดยใช้ตัวอักษรไทยแล้ว ชุมชนชาวโซ่ (ทะวืง) ร่วมกับผู้บริหารและคณะครูโรงเรียนบ้านหนองม่วง และบ้านหนองแวง ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาในท้องถิ่น ได้ร่วมกันดำเนินงานวิจัยเพื่อนำภาษาโซ่ (ทะวืง) เข้าสู่ระบบการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนแบบรายวิชา ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อพัฒนาระบบความคิด (สติปัญญา) ของเยาวชน ตั้งแต่การรู้/จำได้ เข้าใจ ประยุกต์ วิเคราะห์ ประเมิน และสร้างสรรค์ ตามแนวคิดของ Bloom’s Taxotomy (สวี่โล เปรมศรีรัตน์และคณะ, 2553) รวมทั้งยังเป็นการพัฒนาทักษะการอ่าน-เขียน ภาษาไทยของเด็กนักเรียนอีกด้วย

กระบวนการนำภาษาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ดังนี้ 1) การสำรวจความคิดเห็นของผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และคณะครู เพื่อวางแผนระบบการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน 2) การจัดทำแผนการสอน โดยใช้เนื้อหาด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวโซ่ (ทะวืง) 3) การจัดทำสื่อการเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อพัฒนาระบบคิด วิเคราะห์ และทักษะด้านการอ่าน-เขียนของนักเรียน เช่น สื่อนิทานนิทานเล่มยักษ์ เพลงท้องถิ่น นิทานท้องถิ่น ฉากภาพวัฒนธรรม

แบบเรียนอ่านเขียนเชื่อมโยงภาษาไทย-โซ่ (ทะวีง) 4) การฝึกครุภุมิปัญญาท้องถิ่น ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาโซ่ (ทะวีง) ได้เป็นอย่างดี สามารถสอนภาษาท้องถิ่นตามกลวิธีการสอนของสื่อแต่ละประเภทได้อย่างถูกต้อง 5) การทดลองสอนในชั้นเรียนตามแผนการสอน และ 6) การวัดและประเมินผลนักเรียน

ทุกขั้นตอนที่กล่าวมาทั้งหมด นอกจากการทำงานร่วมกันระหว่างครูในโรงเรียน และชุมชนแล้ว ยังมีนักวิชาการและนักวิจัยจากศูนย์ศึกษาและฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤต มหาวิทยาลัยมหิดล ที่มีบทบาทในการเป็นวิทยากรให้ความรู้ ทั้งในเรื่องแนวคิด หลักการ การสอนภาษาท้องถิ่นในโรงเรียน การอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดทำแผน ทำสื่อการเรียนการสอน และการฝึกครุ รวมทั้งยังมีบทบาทในการติดตามการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนอย่างต่อเนื่อง และใกล้ชิด ผลจากการดำเนินโครงการดังกล่าว ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้ภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวโซ่ (ทะวีง) นอกจากนี้ยังสามารถทำให้เด็กนักเรียนมีพัฒนาการด้านการอ่านเขียนภาษาไทยได้เพิ่มขึ้นอีกด้วย

3) โครงการ “แนวทางการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาและดูแลสุขภาพของชาวโซ่ (ทะวีง) ตำบลปทุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร” (เทวี โคตรสระและคณะ, 2550) เนื่องจากชุมชนชาวโซ่ (ทะวีง) เป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ โดยเฉพาะเรื่องการรักษาโรคและการใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้าน จึงนำมาซึ่งการทำโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อเก็บรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรค และยาสมุนไพร โดยการจัดทำทำเนียบหมอพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ เช่น หมอสมุนไพร หมอเป่าเพื่อการรักษา หมอผี หมอฝังเข็ม หมอนวดเพื่อการรักษา หมอตำแย หมอสู่วัณ และหมอจูง รวมทั้งยังเก็บข้อมูลพืชสมุนไพรที่มีในชุมชน จำนวน 195 ชนิด ประกอบด้วยข้อมูลด้านกายภาพ ภาพถ่าย ชื่อเรียกในภาษาโซ่ (ทะวีง) ชื่อเรียกในภาษาไทย สรรพคุณ วิธีการใช้ และแหล่งที่พบ นับเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญนำไปสู่การต่อยอดและขยายผลในเวลาต่อมา

4) โครงการ “แนวทางการสร้างศูนย์การเรียนรู้ภาษา-วัฒนธรรมชุมชน ตำบลปทุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร” (สีลา สีดาธิษฐ์ และคณะ, 2556) ประกอบด้วยคนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ร่วมกันดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ชุมชน โดยได้ร่วมกันพูดคุยแลกเปลี่ยนร่วมกัน เพื่อกำหนดค่านิยม ความหมายของแหล่งเรียนรู้ชุมชน พร้อมทั้งวางแผน กำหนดรูปแบบ และแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน โดยร่วมกันเก็บข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ พร้อมทั้งร่วมกันค้นหาของดีอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่มของตนเองพร้อมกับเก็บรวบรวมข้อมูล และบันทึกข้อมูล เพื่อจัดทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่มีชีวิต

แหล่งเรียนรู้ชุมชนของสี่กลุ่มชาติพันธุ์นี้ มีลักษณะการนำเสนอตัวแทนของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ โดยนำเสนอภายในชุมชน หรือภายในบ้านของกลุ่มนั้น ๆ กล่าวคือ แหล่งเรียนรู้ของกลุ่มโซ่ (ทะเวียง) ตั้งอยู่ที่บ้านหนองม่วง ได้นำเสนอเรื่องภาษาโซ่ (ทะเวียง) การทำเสื่อใบเตย และการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร แหล่งเรียนรู้ของกลุ่มภูไท ตั้งอยู่ที่บ้านปทุมวาปี ได้นำเสนอการทำผ้าย้อมคราม แหล่งเรียนรู้ของกลุ่มญ้อ ตั้งอยู่ที่บ้านดงสร้างคำ นำเสนอการทำกะบอง หรือซี้ใต้ และแหล่งเรียนรู้กลุ่มลาว ตั้งอยู่ที่บ้านบ่อแกน้อย นำเสนอเรื่องการทอเสื่อผืน นอกจากนี้ยังได้จัดทำแผนที่ เส้นทาง และข้อมูลของแหล่งเรียนรู้ โดยได้เสนอในรูปแบบแผ่นพับ เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์อีกด้วย

ภายหลังจากที่มีการดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเสร็จสิ้นลงแล้ว ทำให้ชุมชนตำบลปทุมวาปี กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่บุคคลภายนอกได้เข้ามาเรียนรู้ร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีกลุ่มนักศึกษาจากมหาวิทยาลัย และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ รวมทั้งหน่วยงานท้องถิ่นต่าง ๆ เข้ามาเรียนรู้ร่วมกับชุมชน ซึ่งการได้รับความสนใจจากบุคคลภายนอก ยิ่งเป็นตัวกระตุ้นที่สามารถทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักและตื่นตัวในการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองอย่างต่อเนื่อง

5) โครงการ “แนวทางการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในการรักษาและดูแลสุขภาพของชุมชนตำบลปทุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร” (ประไพศรี ไชยพงศ์ และคณะ, 2558) การดำเนินงานโครงการนี้เกิดจากการต่อยอดงานวิจัยเรื่องการรักษาโรคและสมุนไพรพื้นบ้านของชาวโซ่ (ทะเวียง) โดยเกิดความร่วมมือในการทำงานวิจัยของชาวโซ่ (ทะเวียง) ญ้อ ภูไท และลาว รวมทั้งนักวิชาการด้านการแพทย์จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองแวง มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อศึกษาองค์ความรู้และพฤติกรรมในการรักษาสุขภาพเมื่อเจ็บป่วยในกลุ่มผู้ป่วยโรคเรื้อรัง และคนในชุมชนที่นิยมใช้ยาสมุนไพร เพื่อเป็นการรวบรวมภูมิปัญญาในการรักษาและดูแลสุขภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในตำบลปทุมวาปี และเพื่อค้นหาแนวทางการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในการรักษาและดูแลสุขภาพของชุมชน

กระบวนการที่สำคัญของการทำงานวิจัยนี้คือ การสำรวจพฤติกรรมการใช้ยาสมุนไพรของกลุ่มผู้ป่วยโรคเรื้อรัง โดยใช้แบบสอบถาม การสำรวจพฤติกรรมการใช้ยาสมุนไพรในชุมชน โดยการพูดคุย แลกเปลี่ยน การเก็บข้อมูลทั้งทางด้านกายภาพ ชื่อเรียกท้องถิ่น สรรพคุณ วิธีใช้ จากปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น การหาความรู้เพิ่มเติมในเรื่องลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ชื่อวิทยาศาสตร์ ความรู้วิชาการทางการแพทย์ และข้อห้าม/ข้อคิดเห็นจากเภสัชกรและแพทย์แผนไทย เป็นต้น

จากการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ร่วมกับนักวิชาการด้านการแพทย์ ถือเป็นการทำงานที่เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างศาสตร์พื้นบ้าน และศาสตร์ทางวิชาการ ซึ่งต่างก็ช่วย

หนุนเสริมให้ชุมชนได้ข้อคิดเห็น และข้อระวางในการใช้สมุนไพรรได้อย่างถูกต้อง ปลอดภัยมากยิ่งขึ้น รวมทั้งยังสามารถกระตุ้นให้ชุมชนหันมาใช้ยาสมุนไพรมากยิ่งขึ้น

จากการดำเนินงานวิจัยร่วมกันเพื่อท้องถิ่นทั้ง 5 โครงการดังกล่าว ทำให้ชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์สร้างความสัมพันธ์อันดี เกิดจากกระบวนการทำงานฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในรูปแบบการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นโดยเฉพาะการดำเนินงานในโครงการที่ 4 และโครงการที่ 5 มีรายละเอียดดังนี้

4.1 การทำงานวิจัยร่วมกัน

การดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เริ่มต้นจากกลุ่มโซ่ (ทะเวียง) ซึ่งมีสาเหตุสำคัญมาจากภาวะวิกฤตทางภาษา ดังนั้นการทำงานวิจัยของกลุ่มโซ่ (ทะเวียง) จึงมุ่งเน้นการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง แต่เมื่อได้เกิดแนวคิดที่จะชักชวนกลุ่มภูไท ญ้อ และลาวเข้าร่วมงานวิจัย ประเด็นในการทำงานวิจัยจึงจำเป็นต้องเป็นประเด็นปัญหาาร่วมกัน หรือเป็นประเด็นที่ทั้งสี่กลุ่มมีความเห็นที่อยากจะทำร่วมกัน จึงได้เกิดโครงการที่จะจัดทำศูนย์การเรียนรู้ร่วมกัน และ การศึกษาเกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพรรักษาและดูแลสุขภาพของชุมชนร่วมกัน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีประเด็นศึกษาาร่วมกัน แต่แต่ละกลุ่มก็ยังคงมีการแสดงออกในความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง เช่น ในการจัดทำศูนย์การเรียนรู้ ได้แสดงออกถึงของดีของแต่ละกลุ่มอันเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง ได้แก่ กลุ่มโซ่ (ทะเวียง) แสดงออกถึงการใช้ภาษาโซ่ (ทะเวียง) และการทอเสื่อใบเตย กลุ่มญ้อ แสดงออกถึงการทอกระเบื้อง หรือซีโต้ ที่ตนเองมีความถนัด กลุ่มภูไท แสดงออกถึงการย้อมผ้าคราม ซึ่งตนเองมีความเชี่ยวชาญ และกลุ่มลาว แสดงออกถึงการทอเสื่อฝื่อ เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า การมีประเด็นในการทำงานวิจัยร่วมกัน แต่ยังคงแสดงออกถึงอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะของตนเอง เป็นการสร้างความรู้สึกของการเป็นเจ้าของร่วมกัน และให้เกียรติกัน โดยไม่มองว่าวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของใครเด่นกว่าใคร นอกจากนี้การค้นหาประเด็นในการทำงานร่วมกันได้ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญสอดคล้องกับแนวคิดของการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่นักวิจัยชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการทำงานตั้งแต่ร่วมคิดและร่วมลงมือทำ

4.2 การพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนร่วมกัน

กระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทำให้ทีมวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มได้มีโอกาสพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำงานวิจัย หรือเรื่องเกี่ยวกับการทำมาหากิน นอกจากนี้กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลของการทำงานวิจัย ยังทำให้ทีมวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มได้มีโอกาสพูดคุย สัมภาษณ์หรือสอบถามข้อมูลจากปราชญ์ผู้รู้ หรือผู้อาวุโส รวมทั้งนั่งล้อมวงคุยกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ รวมถึงเรื่องราวในอดีตร่วมกัน ทำให้ภาพความทรงจำในอดีตทวนกลับคืนมา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีของทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ที่เคยมีส่วนร่วมกัน เช่น ความทรงจำในวัยเด็กที่เคยเล่นสนุกด้วยกัน

โดยไม่แบ่งแยกว่าใครเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด หรือแม้แต่ความทรงจำในวัยเด็กที่ร่วมเข้าไปเก็บของป่า หรือไปตกปลา หาอาหารเพื่อยังชีพ เรื่องราวเหล่านี้ได้ทำให้นักวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ได้ทบทวน และต่อยอดถึงความสัมพันธ์อันดีต่อกัน รวมทั้งยังสร้างความรู้สึกผูกพันฉันท์ญาติมิตรร่วมกันอีกด้วย

กล่าวได้ว่ากระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสร้างโอกาสให้นักวิจัยชุมชนได้พบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน

4.3 การช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาพร้อมกัน

ในการทำงานวิจัยร่วมกันทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ นับว่าทีมวิจัยชุมชนกลุ่มโซ่ (ทะเลวียง) มีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมากที่สุด ขณะที่กลุ่มภูไท ญ้อ และลาว เป็นกลุ่มที่ยังไม่มีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ดังนั้นการทำงานวิจัยร่วมกันทั้งสี่กลุ่ม จะมีทีมวิจัยชุมชนกลุ่มโซ่ (ทะเลวียง) คอยให้คำแนะนำ เสนอความคิดเห็น และร่วมลงมือทำ พร้อมกับคอยช่วยเหลือเพื่อนอีกสามกลุ่ม เช่น การจัดทำแผนที่หมู่บ้าน ทีมวิจัยกลุ่มโซ่ (ทะเลวียง) เคยมีประสบการณ์ในการทำแผนที่หมู่บ้านมาก่อน ทำให้สามารถทำของตนเองได้อย่างรวดเร็ว จากนั้นจึงคอยช่วยเหลือเพื่อนอีกสามกลุ่ม นอกจากนี้ทีมวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มยังคอยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงานโครงการวิจัยร่วมกัน เพื่อให้การทำงานวิจัยประสบผลสำเร็จ

จากกระบวนการทำงานฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในรูปแบบการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ดังกล่าว นอกจากจะทำให้เกิดผลสำเร็จตามโครงการที่ได้กำหนดไว้แล้ว ผู้เขียนยังพบว่า ทีมวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มนี้ยังเกิดความรัก ความสามัคคี และความสัมพันธ์อันดีต่อกันเป็นอย่างมากอีกด้วย สอดคล้องกับคำกล่าวของนายสีลา สีดาติษฐ์ หัวหน้าโครงการวิจัยว่า

“งานวิจัยทำให้เรามีความคิดเป็นหนึ่งเดียวกัน ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ บางครั้ง
กระทบกระทั่งกันก็มีบ้าง แต่ก็สามารถคลี่คลายมาด้วยดี ได้ผ่านอุปสรรค
ความคิดแตกต่างก็มี แต่ความแตกต่างก็สามารถร่วมกันทำงานด้วยกันได้ เรา
ทำงานเพื่อสังคม เราทำงานเพื่อชุมชน ชุมชนเองก็ให้ความร่วมมือ พอเราบอก
ว่าเราทำศูนย์การเรียนรู้ทั้งตำบลทุมวาปี ชุมชนก็ยินดี”

(สีลา สีดาติษฐ์, สัมภาษณ์: 7 มกราคม 2556)

จากกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์นี้ ได้ทำให้ทีมวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์เรียกตนเองว่า “ชุมชนคนสี่เผ่า” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกภาพของกลุ่มร่วมกัน รวมทั้งยังร่วมกันแสดงออกในงานต่าง ๆ เช่น การเข้าร่วมงานที่ภาษาโซ่ (ทะเลวียง) ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติในปี 2556 โดยมีตัวแทน

เข้าร่วมงานทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของนางเนตร จันโคตรแก้ว (กลุ่มโซ่ (ทะวีง)) ว่า “พวกเราสี่เผ่า ไปไหนก็ไปด้วยกัน ไม่ทิ้งกัน” (สัมภาษณ์, วันที่ 7 มกราคม 2556) แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้กระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ยังสามารถนำไปสู่การต่อยอดและการพัฒนาชุมชนในระดับต่าง ๆ ได้อีกด้วย เช่น ตำบลปทุมวาปีได้ผ่านเกณฑ์การประเมินรับรองผู้สูงวัยสุขภาพดีอย่างยั่งยืนในระดับจังหวัด โดยนำสมุนไพรบำรุงกำลังซึ่งเป็นผลจากการทำงานวิจัย ให้ผู้สูงอายุรับประทาน คนในชุมชน จำนวน 17 คน ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นหมอยาพื้นบ้าน โดยได้รับการรับรองจากกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทย การแพทย์ทางเลือก และการแพทย์สาธารณสุขจังหวัดกระทรวงสาธารณสุข ทำให้ผู้ถูกคัดเลือกได้รับการยอมรับ และมีความน่าเชื่อถือทั้งจากหน่วยงานราชการ และคนในชุมชน สร้างความภาคภูมิใจเป็นอย่างมาก

5. การอยู่ร่วมกันของทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์

จากการที่ผู้เขียน เป็นผู้สังเกตการณ์ร่วมเก็บข้อมูลกับทีมวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ในโครงการ “แนวทางการสร้างศูนย์การเรียนรู้ภาษา-วัฒนธรรมชุมชน ตำบลปทุมวาปี ที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์โซ่ (ทะวีง) ญ้อ ภูไท และลาว” ในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2554 โดยวิธีการสัมภาษณ์ และพูดคุยร่วมกับทีมวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้พบว่าในอดีตชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ เคยอยู่ร่วมกันมาและมีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้น โดยสะท้อนผ่านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมรวมทั้งนิทาน และคำสอนของทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ดังจะอธิบายเป็นรายประเด็นดังนี้

5.1 ประวัติศาสตร์

จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์³ พบว่า ทั้งกลุ่มโซ่ (ทะวีง) ภูไท ญ้อ และลาว ต่างมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน กล่าวคือ บรรพบุรุษของทั้งสี่กลุ่ม อาศัยอยู่ในประเทศลาว แต่ต้องอพยพโยกย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทย เนื่องจากเกิดภาวะสงครามโดยมีรายละเอียดดังนี้

ชาวโซ่ (ทะวีง) ภูไทและญ้อ มีถิ่นกำเนิดอยู่ที่แขวงคำม่วน ประเทศลาว สาเหตุสำคัญที่ต้องอพยพหนีเข้ามาในประเทศไทยเนื่องจากเกิดสงครามประเทศฝรั่งเศสจะเข้ามายึดครองประเทศลาว ผู้ชาย

³ ผู้ให้สัมภาษณ์ชาวโซ่ (ทะวีง) คือ นายศาลา คำเรืองโคตร (วันที่ 7 ตุลาคม 2555)

ผู้ให้สัมภาษณ์ชาวภูไท คือ นายบรรทม แสงลี (วันที่ 6 ตุลาคม 2555)

ผู้ให้สัมภาษณ์ชาวญ้อ คือ นายประดิษฐ์ นามแสงโคตร (วันที่ 6 ตุลาคม 2555)

ผู้ให้สัมภาษณ์ชาวลาว คือ นายสีลา สีดาธิษฐ์ (วันที่ 7 ตุลาคม 2555)

ถูกบังคับให้ทำงานอย่างหนัก ชาวบ้านถูกกดขี่เป็นอย่างมาก จนกล่าวกันว่า **“เขาจะจับเอาใส่ครกแล้วเอาสาکت้า”** ด้วยความที่อดทนต่อความลำบาก ทุกข์ยาก และถูกกดขี่ไม่ไหว ชาวโซ่ (ทะวีง) ภูไทและญ้อจึงอพยพข้ามลำน้ำโขงมายังประเทศไทย โดยใช้วิธีการเดินเท้าและต่อแพด้วยลำไม้ไผ่ ข้ามแม่น้ำโขง เข้ามาทางจังหวัดนครพนม (ศาลา คำเรื่องโคตร, สัมภาษณ์: 7 ตุลาคม 2555)

ชาวโซ่ (ทะวีง) แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มที่หนึ่งมาตั้งบ้านอยู่ที่ท่าขอนยาง ปัจจุบันเป็น อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มที่สอง ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านหนองไม้ตาย อำเภอหนองกุงศรี จังหวัดกาฬสินธุ์ เพราะเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์มาก และอีกกลุ่มหนึ่งเดินทางต่อโดยใช้เส้นทางบ้านจำปาทุ่ง อำเภอวารินวิสา จังหวัดสกลนคร จนกระทั่งพบหนองน้ำขนาดใหญ่ มีป่าที่อุดมสมบูรณ์ จึงชวนกันตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านหนองแวง รวมทั้งยังชวนพี่น้องที่บ้านหนองไม้ตายมาอยู่ด้วยกัน

ชาวภูไท ได้อพยพเข้ามาทาง จังหวัดนครพนม และ จังหวัดสกลนคร โดยแยกกันออกไปตั้งถิ่นฐานในหลายที่ เช่น ภูแล่นช้าง จังหวัดกาฬสินธุ์ บ้านนาโยง บ้านนาฮี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี บ้านโพนสว่าง บ้านปทุมวาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสชาวภูไท ได้เล่าว่า เมื่อบรรพบุรุษที่อพยพมาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน เกิดความรู้สึกคิดถึงบ้านเดิมในประเทศลาว จึงนัดกันว่าจะข้ามแม่น้ำโขงกลับบ้านเดิมพร้อมกัน ชาวภูไทจากบ้านนาโยง จึงเดินทางมาพักที่บ้านโพนสว่าง อีกกลุ่มหนึ่งมาพักที่บ้านท่าศรีไพร บ้านจำปาดง อำเภอวารินวิสา จังหวัดสกลนคร ส่วนอีกพวกหนึ่งรออยู่ที่ท่าศรีประชาชื่นแถบจังหวัดกาญจนบุรี เตรียมจะข้ามปากไปยังประเทศลาว แต่รอญาติพี่น้องที่มาจากจังหวัดนครนายก เพื่อข้ามไปยังฝั่งลาวพร้อมกัน แต่ญาติไม่มา จึงต้องอาศัยอยู่บริเวณจังหวัดราชบุรี กาญจนบุรี และนครนายกจนกระทั่งปัจจุบัน (บรรทม แสงสี, สัมภาษณ์: 6 ตุลาคม 2555)

ชาวญ้อ ได้อพยพมาตามเส้นทางวารินวิสา มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านม่วงไข่ แต่เนื่องจากบริเวณนั้นเกิดโรคระบาด จึงได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านหนองแวง และแยกการปกครองออกมาเป็นบ้านดงสร้างคำในปัจจุบัน ซึ่งบริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การตั้งบ้านเรือน เนื่องจากมีห้วย หนอง และมีป่าที่มีต้นไม้สูงจำนวนมาก

ส่วนชาวลาวในตำบลปทุมวาปีมีต้นตระกูลมาจากประเทศลาวเช่นเดียวกับกลุ่มอื่น แต่มีการอพยพมาทั้งครอบครัวตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดสงครามระหว่างประเทศลาวกับญวน จึงทำให้ชาวบ้านต้องอพยพมาอยู่ปะปนกับคนที่มาจากจังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น และอุบลราชธานี จนกระทั่งมาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินที่บ้านบ่อแกใหญ่เพราะเป็นป่าใหญ่ มีป่าน้ำและมีต้นสะแกขนาดใหญ่

จะเห็นได้ว่าชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างมีรากบรรพบุรุษมาจากประเทศลาวที่เดียวกัน แต่มีความแตกต่างกันตรงที่ทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ไม่ได้เดินทางเข้ามาในเวลาเดียวกัน จนกระทั่งมาตั้งรกรากอยู่ในบริเวณเดียวกันเป็นระยะเวลากว่า 100 ปี

5.2 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่โดดเด่น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละกลุ่มตนเอง กล่าวคือ

กลุ่มโซ่ (ทะวืง) มีภาษาโซ่ (ทะวืง) เป็นภาษาของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มอื่น มีความถนัดในด้านการสานเสื่อใบเตย ซึ่งมีกรรมวิธีในการทำยากกว่าเสื่อชนิดอื่น เนื่องจากใบเตย มีหนามแหลมคม จึงจำเป็นต้องใช้ความระมัดระวังในการทำ มีผู้มีความรู้ด้านการรักษาโรค ทั้งหมดพื้นบ้านประเภทรักษาโรค ด้วยสมุนไพร หมอเป่าเพื่อการรักษา หมอฝังเข็ม หมอตำแย หมอนวดเพื่อการรักษา หมอสู่วัณญ์ และหมอ งู เป็นต้น (เทวี โคตรสระ และคณะ, 2548) นอกจากนี้ยังมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างพอเพียง เรียบง่าย และไม่มักใหญ่ใฝ่สูง ดังคำบอกเล่าของผู้อาวุโสชาวโซ่ (ทะวืง)

“คนโซ่ เป็นเผ่าที่อยู่ง่ายกินง่าย กินอะไรก็ได้ ใบไม้ในป่าเขาหรือลำห้วย ก็เก็บเอามาเป็นอาหารได้ ชีวิตคนโซ่แต่ก่อน บ้านก็ทำด้วยกระต๊อบ หลังคามุงหญ้า ฝาบ้านก็เอาใบไม้มาทำ ข้าวก็ดำด้วยครกมือ ไม่มีโรงสี เหมือนทุกวันนี้”

(ศาลา คำเรื่องโคตร, สัมภาษณ์: 7 ตุลาคม 2555)

นอกจากนี้ชาวโซ่ (ทะวืง) ยังมีการจัดทำพิธีกรรมแบบเฉพาะของชาวโซ่ (ทะวืง) คือพิธีเลี้ยงผีปู่ตา จะจัดขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุก ๆ ปี โดยชาวโซ่ (ทะวืง) มีความเชื่อว่า จะทำให้ชีวิตอยู่เย็นเป็นสุข ไม่ว่าจะทำงานสิ่งใดก็จะประสบผลสำเร็จ แม้ว่าปัจจุบันชาวโซ่ (ทะวืง) จะนับถือศาสนาพุทธ แต่ก็ยังคงถือปฏิบัติพิธีกรรมนี้สืบทอดกันมาตลอด

กลุ่มภูไท ส่วนใหญ่มีอาชีพปลูกข้าวไร่บนภูเขา ปลูกเผือกมันเพื่อยังชีพ ในอดีตชาวภูไทมีการเลือกที่ดินทำกินผ่านการประกอบพิธีกรรม โดยเจ้าของที่ดินทำกินจะต้องใช้ดอกไม้ เทียน เพื่อขอเจ้าที่เจ้าทางว่าจะบุกเบิกทำอยู่ทำกิน ขอให้อุดมสมบูรณ์ ส่วนประเพณีที่สำคัญคือ ประเพณีทำบุญเดือนสาม หรือเปิดเล่า กินข้าวใหม่ ถือเป็นประเพณีแห่งการเฉลิมฉลองที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

นอกจากนี้ชาวภูไทยังมีความเชี่ยวชาญในการทำผ้าย้อมคราม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ การแต่งกายของชาวภูไท ดังที่แม่สมจิตร์ เล่าให้ฟังว่า

“การทำผ้าย้อมคราม มีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาเรื่อย ๆ เมื่อก่อนไม่มี การซื้อขาย มีแต่การทอเอง ใช้เอง โดยใช้วัตถุดิบที่ใกล้ตัว เมื่อก่อนพ่อแม่จะ สอนว่า ถ้าใครอยากใช้เอง ต้องฝึกทำด้วยตัวเอง ตั้งแต่การเก็บเกี่ยว การทอ การเย็บ ช่วงที่จะต้องมีการอบคร่าว เราจะต้องรับช่วงต่อจากพ่อแม่”

(สมจิตร แสงสี, สัมภาษณ์: 6 ตุลาคม 2555)

กลุ่มญ้อ วิถีชีวิตและการทำมาหากินของชาวญ้อ ส่วนใหญ่จะปลูกข้าวไร่ รวมทั้งยังนิยมปลูกฝ้าย ปลูกพริก พักทอง และขูดหัวมัน ขูดหัวกอยเพื่อการดำรงชีพ รวมทั้งยังมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู วัว ควาย ไก่ ชาวญ้อส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องการทำกะบอง หรือซีใต้ ซึ่งถือเป็นเทคโนโลยีที่สำคัญในอดีต ชาวบ้านส่วนใหญ่นำไปใช้เพื่อหากบ หาชีวิตในเวลากลางคืน รวมทั้งยังใช้สำหรับนำทางในการไปมาหาสู่ กัน พุดคุยกันในเวลากลางคืนอีกด้วย

กลุ่มลาว มีความเชี่ยวชาญในด้านการทอเสื่อที่ทำจากต้นฝื่อ ซึ่งหาได้ง่ายตามหนอง หรือบึง ซึ่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมใช้เสื่อฝื่อภายในครัวเรือน นอกจากนี้ยังนิยมใช้เป็นสิ่งของเพื่อถวายพระ สำหรับใช้ใน งานบุญ งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ หรือเป็นของขวัญสำหรับเพื่อนบ้านในวันแต่งงานอีกด้วย ในอดีต ชาวลาวยังถือขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมที่ปฏิบัติกันสืบมา เรียกว่า “ฮิต 12 คอง 14” รวมทั้งยัง มีการทำบุญเดือนสาม กำหนดเป็นประเพณีหว่านแห หว่านทราย ซึ่งเกิดจากความเชื่อว่า เมื่อก่อนมีคน ตาย แค่มิพระมาสวดยังไม่พอ ต้องใส่กรวด ใส่หินเพื่อขับไล่ผี หรือสิ่งไม่ดีออกจากหมู่บ้าน

จะเห็นได้ว่าสิ่งเหล่านี้ เป็นลักษณะโดดเด่น เฉพาะของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะความ เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มโซ (ทะวืง) มีความเชี่ยวชาญในการทำเสื่อใบเตย, กลุ่มญอมีความ เชี่ยวชาญในการทำผ้าย้อมคราม, กลุ่มญ้อ มีความเชี่ยวชาญในการทำกะบองหรือซีใต้ และกลุ่มลาวมีความ เชี่ยวชาญในการทำเสื่อฝื่อ

อย่างไรก็ตาม ความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มเหล่านี้ นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ ชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หรือเกื้อหนุนจุนเจือซึ่งกันและกัน ดังคำบอกเล่าในเรื่อง “การลงช่วง” และ “การขอแพ”

การลงช่วง คือประเพณีในช่วงที่ว่างจากการทำนา เมื่อเข้าสู่ฤดูหนาว หนุ่มสาวจะรวมกลุ่มกัน ไป ทำงานตอนกลางคืน ไปเข็นฝ้าย หรือทำงานอย่างอื่น บางคนเอาถั่วลิสงไปแกะ ไปมัดหมี่ ผู้ชายก็เป่าแคน ผู้หญิงก็ทำงานกันเป็นกลุ่ม กะบอง ซีใต้ ถือเป็นเทคโนโลยีสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านได้ไปมาหาสู่กัน และทำ ให้ได้พบปะกันในเวลากลางคืน ดังคำบอกเล่าว่า “เมื่อก่อนตอนกลางคืน เวลาผู้บ่าว จะไปหาผู้สาว ก็จะใช้ กะบองถือไป เวลาเดินไปวัด ก็เป่าแคน เพื่อน ๆ ก็รำกันไป มีคนถือกะบองไปด้วย” นอกจากนี้ กะบอง ถือ

เป็นสินค้าสำคัญสำหรับซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านอื่น ๆ อีกด้วย โดยกะบอง 1 อัน คิดเป็นเงิน 1 สลึง และกะบอง 1 ลิ่ม (12 อัน) คิดเป็นเงิน 10 สลึง

การขอแพ ในอดีตชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ไม่มีการค้าขาย หรือใช้เงินตราในการซื้อสินค้ามากนัก แต่จะมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน เรียกว่า “ขอแพ” ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนข้าวของเครื่องใช้ รวมทั้งข้าวปลาอาหารกันทั้งในระดับภายในหมู่บ้านเดียวกัน ต่างหมู่บ้าน กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน หรือต่างกลุ่มชาติพันธุ์กัน โดยการแลกเปลี่ยนของนี้จะขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของทั้งสองฝ่าย เช่น แต่ก่อนชาวโซ่ (ทะวีง) สานเสื่อใบเตย ก็นำไปแลกผ้าผืนเผ่าภูไท ดั่งที่นายศาลาเล่าให้ฟังว่า

“สมัยตอนยังเด็ก พ่อแม่จะเย็บผ้าเป็นแพ ลักษณะคล้ายถุง สำหรับใส่ของที่นำไปแลก เวลาไปขอ ถ้าเป็นผู้สูงอายุ จะบอกว่า “คุณพ่อคุณแม่ ขอข้าวลูกข้าวสารไปกินด้วย แล้วแต่พ่อแม่จะให้” แม่ก็จะถามว่า “บักทำกินข้าวมาหรือยัง” ถ้ายังก็ให้ข้าวปั้นมากิน ทุกวันนี้ก็ยังมีการขอกันอยู่บ้าง เอาปลามาแลกบ้าง หวาย หรือเห็ดบ้าง”

(ศาลา คำเรืองโคตร, สัมภาษณ์: 7 ตุลาคม 2555)

นอกจากนี้ชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ยังมีประเพณีที่ถือปฏิบัติร่วมกันอีกด้วย ดังเช่น งานบุญกุ่มข้าว งานบุญกองข้าว งานบุญพะเวด งานสงกรานต์ งานบุญบั้งไฟ งานเข้าพรรษา งานบุญประดับดิน งานบุญข้าวสาก งานออกพรรษา และงานบุญกฐิน ซึ่งงานบุญเหล่านี้เป็นประเพณีที่ทำให้คนทั้งสี่กลุ่มได้มีโอกาสพบปะ พูดคุยและทำบุญร่วมกัน รวมทั้งยังได้สังสรรค์ สร้างความสนุกสนานภายในชุมชนอีกด้วย

อาจกล่าวสรุปได้ว่า วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ต่างก็มีความโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ซึ่งความแตกต่างและโดดเด่นเหล่านี้เองทำให้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังจะเห็นได้จากการลงช่วงหรือการขอแพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงการช่วยเหลือ และการแบ่งปันซึ่งกันและกัน รวมทั้งยังทำให้เกิดความรู้สึกรักใคร่ฉันทไมตรีอีกด้วย

5.3 นิทาน และคำสอน

นอกจากประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์สามารถอยู่ร่วมกันได้ และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันแล้ว นิทานและคำสอนของทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชุมชนอีกด้วย

คำสอนที่สะท้อนถึงความเป็นพี่น้องกันได้อย่างดีคือ **“โซ่อยู่ที่ไหน ภูไทอยู่ด้วย ส่วนลาว และญ้อเป็นผู้ช่วย”** หรือ **“โซ่ เป็นอ้ายก กูไทเป็นน้องลา”** หมายความว่า โซ่ถือเป็นพี่ใหญ่ ส่วนคนภูไทถือเป็นน้องเล็ก มีโซ่อยู่ที่ไหน ก็จะต้องมีคนภูไทตามไปอยู่ด้วย ดังนิทานที่มีการเล่าต่อ ๆ กันมาว่า

“เมื่อก่อนเลี้ยงช้าง แล้วแบ่งกัน คนโซ่เป็นพี่ใหญ่ เอาแม่ช้างไป ส่วนภูไทเป็นน้องเล็ก ก็เอาลูกช้างมาเลี้ยง แต่ว่าแม่ช้างจะต้องให้นมลูกช้าง เมื่อไม่สามารถให้ลูกกินนมได้ แม่ช้างก็เจ็บนม ก็ต้องวิ่งไปให้นมลูกช้าง สุดท้ายทั้งแม่ช้างและลูกช้างก็ไปอยู่กับน้องเล็ก หรืออยู่กับชาวภูไท ทำให้ชาวภูไทติดหนี้อ้ายก หรือโซ่ มาตลอด”

(บรรทม แสงลี, สัมภาษณ์ : 6 ตุลาคม 2555)

จากคำสอนนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงธรรมเนียมปฏิบัติ ที่ชาวภูไท ผู้เป็นน้องลา ต้องปฏิบัติให้กับชาวโซ่ (ทะวืง) ผู้เป็นอ้ายก ดังคำเล่าว่า

“พอภูไทไปนั่งที่ไหน ถ้าอ้ายกมา ก็ต้องใช้หนี้ ด้วยการห่อหมาก ห่อยาสูบ บุหรี่ต้องเอาให้ เพราะถือว่าหนี้ยังไม่หมด แต่นี่คือความผูกพันที่คุณพ่อ คุณปู่เล่าให้ฟัง ต้องให้เกียรติอ้ายก คนภูไทต้องเคารพ และเชื่อฟังอ้ายก”

“บรรพบุรุษของเรามีนิสัยไม่รังแกใคร อยู่ด้วยความสงบ คนโซ่เดือดร้อนก็ช่วยเหลือกัน โซ่ กับภูไท แทะกันไม่ออก พี่ช่วยน้อง น้องช่วยพี่ แลกเปลี่ยนกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือกัน ไปที่โน้นกินข้าว มาที่นี้กินน้ำ ไปด้วยกัน กินด้วยกัน เดือนสามก็ไปด้วยกัน ล้มวัวเป็นตัวก็กินด้วยกัน”

(บรรทม แสงลี, สัมภาษณ์ : 6 ตุลาคม 2555)

คำบอกเล่าเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้องได้เป็นอย่างดี อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์มีความสัมพันธ์ที่ดีร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีต ดังสะท้อนให้เห็นจากความรู้สึกรักจากประวัติศาสตร์ ความมีสายเลือดและเชื้อชาติจากที่เดียวกัน รวมทั้งยังมีนิทานหรือคำสอนที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพี่น้องกันอย่างชัดเจน แม้จะมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีลักษณะความโดดเด่นเฉพาะที่แตกต่างกัน แต่กลับทำให้ทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างต้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการขอแพ หรือการลงช่วง เป็นต้น

6. สรุปผล

สังคมไทยในปัจจุบันประกอบด้วยความหลากหลายของผู้คน ทั้งเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาวัฒนธรรม ที่ผ่านมานโยบายของภาครัฐยังไม่ส่งเสริมหรือสนับสนุนการยอมรับความหลากหลายและความแตกต่างของผู้คนอย่างเต็มที่ ดังจะเห็นได้จากการเกิดวาทกรรม “ความเป็นไทยแบบเชิงเดี่ยว” ทำให้มีศูนย์รวมอำนาจอยู่ที่ภาครัฐ มีวัฒนธรรมที่สะท้อนความเป็นไทยในความหมายเดียว เช่น การรำไทยถือเป็นศิลปะการแสดงประจำชาติ ภาษาไทยถือเป็นภาษาประจำชาติ ซึ่งทำให้วัฒนธรรมย่อยหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นถูกลดทอนหรือลดอำนาจลง จนทำให้เกิดกระแสการเหยียดกมโนทัศน์เรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นหลักในการต่อสู้ ต่อรอง หรือต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์

ในตำบลปทุมมาปี อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร มีชุมชนสี่กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน นับเป็นชุมชนพหุภาษา-วัฒนธรรมที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ ผ่านการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งมุ่งเน้นการทำงานวิจัยที่อาศัยการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน จากการทำงานวิจัยทำให้ชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์สามารถสร้างสังคมแห่งการอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดี โดยเกิดจากปัจจัยดังนี้

1) การทำงานวิจัยร่วมกัน ได้แก่ การจัดทำศูนย์การเรียนรู้ร่วมกัน และการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในการรักษาและดูแลสุขภาพของชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของ รวมทั้งยังสามารถแสดงออกถึงอัตลักษณ์ องค์กรความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองได้อย่างชัดเจน

2) การพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนทัศนะ กล่าวคือ กระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำให้ทีมวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์มีโอกาสได้พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งนอกจากจะพูดคุยกันในเรื่องการทำงานวิจัยแล้ว ยังทำให้มีโอกาสได้ถามถึงสารทุกข์สุกดิบของกันและกันอีกด้วย รวมทั้งกระบวนการทำงานวิจัย โดยเฉพาะกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลที่มีการนั่งล้อมวงคุยกัน ได้ทำให้ทีมวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ได้หวนรำลึกถึงความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อกันในอดีตเป็นอย่างมาก

3) การช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทีมวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์มีในการทำงานร่วมกัน โดยเฉพาะการร่วมกันฟื้นฟูอุปสรรคเพื่อให้งานวิจัยบรรลุผล

ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้ทีมวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์เกิดความรัก ความสัมพันธ์อันดีต่อกัน รวมถึงความสามัคคีที่นำไปสู่การต่อยอดและพัฒนาชุมชนร่วมกัน ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและขนานนามตนเองว่า “ชุมชนคนสี่เผ่า” ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเป็นเอกภาพของความเป็นกลุ่มเดียวกัน

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การมองย้อนอดีตผ่านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม และ นิทาน คำสอน ที่สะท้อนให้เห็นภาพของการอยู่ร่วมกันของชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์มาแต่ดั้งเดิม ทำให้ การเกิดความรู้สึกร่วมทางประวัติศาสตร์ที่มีถิ่นดั้งเดิมจากประเทศลาว มีสายเลือดเดียวกัน ส่วนด้านวิถี ชีวิต วัฒนธรรม แม้ว่าแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีความแตกต่างและมีลักษณะเด่นเฉพาะของตน แต่เป็นปัจจัย สำคัญที่ทำให้ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันผ่านการลงช่วงหรือขอแพ สะท้อนให้เห็นสังคมการอยู่ร่วมกันได้ อย่างชัดเจน นิทานและคำสอนชี้ให้เห็นความสัมพันธ์อันที่พี่น้อง การเคารพและการให้เกียรติซึ่งกันและกัน

พลังของการรวมกลุ่มของทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเกิดจากภาพประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม หรือนิทาน คำสอนที่มีมาแต่อดีต หรือเกิดการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านการทำงาน วิจัยเพื่อท้องถิ่นร่วมกัน ทำให้ชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์เกิดความรัก ความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และใช้พลังความเข้มแข็งของการรวมกลุ่มทั้งสี่ชาติพันธุ์นำไปต่อยอดการพัฒนาชุมชนร่วมกันต่อไป

7. อภิปรายผล

ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสี่กลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วย ไช่ (ทะวีง) ภูไท ญ้อ และลาว เป็นกลุ่มคนที่มี ความแตกต่างทั้งทางด้านภาษาและวัฒนธรรม แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้และหลอมรวมกันเป็นหนึ่ง ซึ่ง สอดคล้องกับแนวคิดภาพชามสลัด (salad bowl) ที่กล่าวถึงความแตกต่างแต่มีส่วนเสริมสร้างชุมชนให้ เข้มแข็ง นอกจากนี้ชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ถือเป็นความหลากหลายทางชุมชนในรูปแบบที่ 3 ตามแนวคิด ของ Bhikhu Parekh กล่าวคือ เป็นชุมชนที่มีสำนึกในตนเองและมีการจัดองค์กรที่ดี มีวิถีชีวิตตามระบบ ความเชื่อและมีการปฏิบัติของตนเองที่แตกต่างกัน ซึ่ง Parekh เรียกรูปแบบนี้ว่า “ความหลากหลายทาง ชุมชน (communal diversity)”

ปัจจัยที่ทำให้คนทั้งสี่กลุ่มเกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และสามารถอยู่ร่วมกันได้ เกิดจากปัจจัย สำคัญ 2 ประการ ได้แก่

7.1 การฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กระบวนการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ ทำให้คนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ สามารถฟื้นฟูความสัมพันธ์ และความรู้สึกร่วมของการเป็นพี่น้องจนสามารถ หลอมรวมกลายเป็นหนึ่งเดียวกันได้ ไม่ว่าจะเป็นการฟื้นฟูภาษาไช่ (ทะวีง) เฉพาะของกลุ่มไช่ (ทะวีง) หรือ การฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนคนสี่กลุ่ม ทั้งในเรื่องของการจัดทำแหล่งเรียนรู้ และการ รวบรวมองค์ความรู้สมุนไพรของชุมชนแห่งนี้

กลุ่มโซ่ (ทะวืง) ถือเป็นชุมชนกลุ่มเล็กที่สุด เมื่อเทียบกับกลุ่มภูไท ญ้อ และลาว รวมทั้งยังมีภาษาที่แตกต่างจากภาษาอื่น ทำให้กลุ่มโซ่ (ทะวืง) ได้กลายเป็นกลุ่มที่ถูกกลืนไปด้วยกลุ่มภาษาใหญ่ ๆ ซึ่งอาจทำให้คนโซ่ (ทะวืง) เกิดความรู้สึกกลายเป็นคน “ตัวเล็ก” ในชุมชน แต่กระบวนการฟื้นฟูภาษาโซ่ (ทะวืง) ในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ทำให้ชาวโซ่ (ทะวืง) เกิดความรู้สึกมีคุณค่า มีความรู้ความสามารถ และมีความมั่นใจในการทำงานวิจัย รวมทั้งยังเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในการทำงานร่วมกับนักวิชาการ ด้านภาษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งผลจากการรวมกลุ่มกันทำงาน ประกอบกับผลงานวิจัยของชาวโซ่ (ทะวืง) อันเป็นที่ประจักษ์ ทำให้ชาวโซ่ (ทะวืง) เป็นที่ยอมรับจากคนในชุมชน รวมทั้งจากกลุ่มอื่น ๆ ด้วย

จากการทำงานที่ประสบผลสำเร็จของชาวโซ่ (ทะวืง) ทำให้มีกลุ่มอื่นเข้ามาร่วมในการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองมากยิ่งขึ้น ซึ่งการทำงานร่วมกันของทั้งสี่กลุ่มในโครงการจัดทำแหล่งเรียนรู้ ทำให้ผู้เขียนได้เห็นว่า กระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นกระบวนการที่ทำให้พวกเขาทั้งสี่กลุ่มสามารถอยู่ร่วมกันได้ ซึ่งเกิดจากปัจจัยสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) ทั้งสี่กลุ่มมีการทำงานวิจัยร่วมกันทำให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของ ขณะเดียวกันสามารถแสดงออกถึงอัตลักษณ์เฉพาะของกลุ่มตน 2) เกิดการปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำให้ทีมวิจัยชุมชนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์มีโอกาสพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน ในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัยผ่านการนั่งล้อมวงคุยกันของทีมวิจัยชุมชน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และ 3) การช่วยเหลือและการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน ทำให้ชุมชนเกิดความรักและความสามัคคีจนเป็นพลังนำไปสู่การสร้างชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป

7.2 เกิดความรู้สึกร่วม ผ่านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม และคำสอนในอดีต

ชุมชนทั้งสี่กลุ่มมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน โดยมีรากเหง้าเดิมมาจากประเทศลาว ได้ผ่านประสบการณ์ร่วม จากการหนีสงคราม และอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย จากเหตุการณ์นี้ทำให้เกิดความรู้สึกเป็น “หัวอกเดียวกัน” ฉะนั้นการเข้ามาอยู่ร่วมกันในประเทศไทย จึงทำให้คนทั้งสี่กลุ่มมีสายใยเชื่อมโยงต่อกัน ส่วนในด้านวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของทั้งสี่กลุ่ม ถือว่ามีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น แตกต่างกัน แต่ความโดดเด่นที่แตกต่างกันนี้เองที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ดังจะเห็นได้จากการลงช่วง และการขอแพ นอกจากนี้นิทาน และคำสอน ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพี่น้องที่มีร่วมกันมา รวมทั้งยังปลูกฝังให้เกิดความเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกันอีกด้วย

ความสัมพันธ์อันดีฉันญาติมิตรของชุมชนทั้งสี่ได้ฟื้นกลับมาอีกครั้งจากการฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันที่จะต้องฟันฝ่าอุปสรรคจนทำให้เกิดผลสำเร็จ ประกอบกับความทรงจำในอดีตที่ถ่ายทอดผ่านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต

ประเพณี วัฒนธรรม นิทานและคำสอน กลายเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนทั้งสี่กลุ่มได้กลับมารวมกันอีกครั้ง นับว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่ทำให้คนได้กลับมาปฏิบัติสัมพันธ์อันดีต่อกัน สามารถสร้างสังคมแห่งการอยู่ร่วมกัน และเปิดโอกาสให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ได้มีพื้นที่ในสังคม สามารถแสดงอัตลักษณ์และอยู่ในสังคมด้วยความมั่นใจและภาคภูมิใจ

8. ข้อเสนอแนะ

จากบทความนี้ ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะที่จะทำให้เกิดภาพการอยู่ร่วมกันในสังคมได้ ดังนี้

8.1 เสนอให้เพิ่มพื้นที่ทางสังคมแก่กลุ่มชาติพันธุ์ได้มีโอกาสแสดงความสามารถและอัตลักษณ์ของตนเองได้อย่างหลากหลาย ทั้งในระดับชุมชนจนถึงระดับนโยบาย ในด้านการใช้ภาษา การศึกษา การเข้าถึงสิทธิประโยชน์จากภาครัฐ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ฯลฯ เนื่องจากนโยบายของรัฐส่วนใหญ่เป็นนโยบายที่เน้นการรวมศูนย์กลางโดยไม่คำนึงถึงบริบทแวดล้อมของชุมชน ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนจากนโยบายการศึกษาที่ได้ทุกคนต้องเรียนเหมือนกัน เป็นต้น

8.2 เสนอให้สังคมทำความเข้าใจและยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม เคารพเท่าเทียมและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ไม่แบ่งแยกว่าเป็น “พวกเขา” หรือ “พวกเรา”

เอกสารอ้างอิง

- กชกร ชินะวงศ์. (2548). *งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สื่อความหมายผ่านฐานคิดและประสบการณ์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *คุณลักษณะ & วิธีวิทยา งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- กุมารี ลาภาอรณ์และคณะ. (2557). การฟื้นฟูภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น : พี่เลี้ยงทีมวิจัยทำงานอย่างไร. ใน สืบพงศ์ ธรรมชาติ (บก.), *สารอาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์* ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 (กันยายน 2557 – เมษายน 2558). อาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์, มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- กุมารี ลาภาอรณ์และคณะ. (2559). *รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการบันทึกรวบรวมเพื่อการสงวนรักษา ภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์: ภาษาโซ่ (ทะเวียง)*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, กระทรวงวัฒนธรรม.

- ชูพินิจ เกษมณี. (2555). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมพหุวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ ฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. (2552). ความหลากหลายทางวัฒนธรรม: จากหลอมรวมเป็นหนึ่งใน สู่ผสมผสาน พันทาง. ใน เกษม เพ็ญภินันท์ (บก.), *ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมในมนุษยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- เทวี โคตรสระ และคณะ. (2548). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ “การอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษา ประเพณี วัฒนธรรมของชาวไทยโซ่ (ทะวืง) ตำบลปทุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร”. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เทวี โคตรสระ และคณะ. (2550). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ “แนวทางการฟื้นฟูภูมิปัญญาในการ รักษาและดูแลสุขภาพของชาวไทยโซ่ (ทะวืง) ตำบลปทุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร”. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2557). *ความไม่หลากหลายของความหลากหลายทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ.
- ประไพศรี ไชยพงศ์ และคณะ. (2558). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการ “แนวทางการส่งเสริมการใช้ สมุนไพรในการรักษาและดูแลสุขภาพของชุมชน ตำบลปทุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัด สกลนคร ระยะที่ 2”. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ประมงค์ สุชิน และคณะ. (2549). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการ “แนวทางการพัฒนาภาษาโซ่ (ทะวืง) จากชุมชนเข้าสู่ระบบโรงเรียน ตำบลปทุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร”. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สีลา สีดาดิษฐ์ และคณะ. (2556). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการ “แนวทางการสร้างศูนย์การเรียนรู้ภาษา – วัฒนธรรมชุมชน ตำบลปทุมวาปี ที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์โซ่ (ทะวืง) ญ้อ ภูไท และลาว ตำบลปทุมวาปี อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร”. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุริชัย หวันแก้ว และ กนกพรรณ อยู่ษา. (2552). *ศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยบนความหลากหลายและลัทธิ*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ. (2547). *แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ. (2553). *โครงการวิจัยปฏิบัติการเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภาษาท้องถิ่น และภาษาไทยเป็นสื่อ : กรณีการจัดการศึกษาแบบทวิภาษา (ภาษาไทย – ภาษามลายูถิ่น) ในโรงเรียนเขตพื้นที่ 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้. ศูนย์ศึกษาและฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤต, สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย, มหาวิทยาลัยมหิดล.*

ผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

นายบรรทม แสงลี สัมภาษณ์วันที่ 6 ตุลาคม 2555

นายประดิษฐ์ นามแสงโคตร สัมภาษณ์วันที่ 6 ตุลาคม 2555

นางสมจิตร แสงลี สัมภาษณ์วันที่ 6 ตุลาคม 2555

นายศาลา คำเรืองโคตร สัมภาษณ์วันที่ 7 ตุลาคม 2555

นายสีลา สีตาดิษฐ์ สัมภาษณ์วันที่ 7 ตุลาคม 2555 และวันที่ 7 มกราคม 2556

นางเนตร จันโคตรแก้ว สัมภาษณ์วันที่ 7 มกราคม 2556